

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ЖІНОК-ВПО
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу 07-211М групи
Спеціальності 231 Соціальна робота
Освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Кукіль Тетяна Олегівна

Керівник: доктор філос. н., професор
Костючков Сергій Карпович

Рецензент: координатор напрямку МК
Херсон від організації Альянс громадського
здоров'я
Воротинцев Сергій Юрійович

Івано-Франківськ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЖІНОК-ВПО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	8
1.1. Жінки-ВПО як особлива соціальна група.....	8
1.2. Аналіз наукових підходів до вивчення поняття «соціальна інтеграція».....	14
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЖІНОК-ВПО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ...	22
2.1. Особливості здійснення соціальної підтримки в умовах війни / воєнного стану.....	22
2.2. Специфіка соціальної роботи інтегративного характеру з жінками-ВПО в умовах воєнного стану.....	28
2.3. Програма соціальної інтеграції жінок-ВПО в територіальній громаді в умовах воєнного стану (на прикладі Вижницької громади, (Чернівецька область).....	35
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48

ВСТУП

Актуальність дослідження. Провідною ознакою воєнного стану в будь-який історичний період і в будь-якій країні є загострення всіх соціальних процесів, хоча кардинальних змін у подібних умовах зазнають практично всі сфери суспільного буття – політична, економічна, правова, культурна, промислова, технологічна тощо. Все це призводить до нової соціальної реальності, розвиток якої важко передбачити і спрогнозувати. В цьому контексті виникає питання: яких змін у таких умовах зазнає соціальна система та наскільки далеко можуть зайти процеси її розбалансування і ймовірного переформатування? Війна, воєнний стан – це завжди ситуація невизначеності, хаотизації всіх соціальних процесів, ускладнення шляхів вирішення тих питань, які в мирний час розв’язуються з мінімальною витратою ресурсів. У сфері соціальній зростання кількості проблем допомоги населенню в період воєнного стану носить характер стрімкого динамічного розвитку. Значної гостроти й безпосередності набуває проблема внутрішньо переміщених осіб (ВПО): мільйони людей полишають звичні місця проживання й вирушають у пошуку безпечного життєвого середовища для себе і своїх близьких. Мешканці тих регіонів України, які опинилися на вістрі бойових дій, були вимушені вирушати на Захід і в центр України, де вони почувають себе в певній безпеці та отримують відповідні, передбачені законодавством України, соціальні пільги та виплати. Особливої уваги серед ВПО потребують діти, люди похилого віку, особи з інвалідністю. Жінки-ВПО як особлива соціальна група також мають право на увагу з боку державної влади, самоврядних структур та інституцій громадянського суспільства. Сучасне суспільство являє сьогодні розгалужений простір соціального полілогу, де кожен має власний голос і думку, а також може розраховувати на всебічну підтримку в разі ускладнення життєвих обставин.

В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває соціальна інтеграція осіб, що належать до різних соціальних груп. У контексті даного дослідження фокус уваги зосереджено на соціальній інтеграції, яку ми розглядаємо як впорядковану сукупність процесів, на ґрунті яких відбувається поєднання різних за комплексом ознак взаємодіючих елементів суспільства в соціальну цілісність, ширше – в систему. В цьому ж контексті розглядаються різноманітні форми підтримки індивідами й соціальними групами певної стабільності та збалансованості суспільних відносин. У третій іпостасі соціальна інтеграція репрезентується як спроможність соціальної системи або її складових компонентів до супротиву негативним факторам, а також саморегулювання, самозбереження та самостабілізації в умовах внутрішніх (зовнішніх) напружень і флуктуацій відповідно до класичного принципу Ле Шательє. Соціальна робота як така традиційно орієнтована на покращення життя людини, на допомогу їй у складних життєвих обставинах. В умовах воєнного стану закономірним центром дослідницької уваги постає специфіка соціальної роботи інтегративного характеру з жінками-ВПО. Наскільки успішною та ефективною буде соціальна інтеграція жінок-ВПО в умовах воєнного стану, настільки ж продуктивним буде збереження їхньої ключової суспільної ролі матері, дружини, берегині родинного затишку. Після перемоги України більшість ВПО повернуться в рідні оселі, а відтак – жінки будуть відновлювати звичний порядок життя в сім'ї, рости дітей, приймати участь у повоєнній відбудові української держави. Зрозуміло, що найбільш успішними в мирному житті будуть ті жінки, котрі мають потужний потенціал соціальної інтеграції, вони швидко і ефективно ввійдуть у вир суспільних, економічних і політичних, культурних і духовних процесів. Від успішності соціальної інтеграції жінок-ВПО в умовах воєнного стану в значній мірі залежатиме майбутнє України, її поступальний рух до родини цивілізованих європейських держав, де

традиційно історичним є прагнення до свободи, суспільного блага, справедливості, рівноправ'я в усіх царинах суспільного буття.

Актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми випускної магістерської роботи: **«Соціальна інтеграція жінок-ВПО в умовах воєнного стану»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри філософії, соціології та соціальної роботи «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протокол від 02.09.2025 р. № 2, а також наказом по Херсонському державному університету.

Мета дослідження: дослідити процес соціальної інтеграції жінок-ВПО в умовах воєнного стану в контексті російсько-української війни.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання:**

- проаналізувати особливу соціальну групу «жінки-ВПО» у міждисциплінарному контексті;
- здійснити аналіз наукових підходів до вивчення поняття «соціальна інтеграція»;
- проаналізувати особливості здійснення соціальної підтримки в умовах війни / воєнного стану;
- дослідити специфіку соціальної роботи інтегративного характеру з жінками-ВПО в умовах воєнного стану;
- розробити Програму соціальної інтеграції жінок-ВПО в територіальній громаді в умовах воєнного стану на прикладі Вижиницької громади (Чернівецька область).

Об'єкт дослідження – соціальна група «жінки-ВПО».

Предмет дослідження – особливості соціальної інтеграції жінок-ВПО в умовах воєнного стану.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися різні методи дослідження. При вирішенні дослідницьких завдань застосовано низку методів і прийомів, що вкладається в контекст комплексного методологічного підходу. В його основі – ідея синтетичного теоретизування, в контексті якої різноманітні підходи розглядаються не як опозитні та контраверсійні, але як такі, що взаємно доповнюються. Аналіз наукової літератури і законодавчих документів дозволив розглянути інтегровані в дослідницький простір роботи актуальні наукові та правові джерела. Компаративний метод дав можливість порівняти різні дослідницькі підходи до досліджуваних явищ і процесів, відображених в роботі. В процесі написання магістерської роботи було застосовано діяльнісний та інституційний підходи до реалізації соціальної підтримки конкретної соціальної групи – жінки ВПО. Для аналізу взаємного зв'язку елементів соціального простору як системи, елементом якої постає реалізація соціальної політики держави, використано метод системного аналізу. Сукупність вказаних методів, що репрезентують об'єкт дослідження в різних вимірах та аспектах, дозволив повною мірою вирішити поставлені дослідницькі завдання та досягти мети магістерської роботи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше на рівні магістерського дослідження з позицій сучасної науки проаналізовано особливості соціальної інтеграції жінок-ВПО в умовах воєнного стану. Феномен соціальної інтеграції жінок-ВПО в специфічних умовах воєнного стану досі не був предметом ґрунтовних наукових розвідок. У контексті нашого дослідження було проаналізовано особливу соціальну групу «жінки-ВПО» у міждисциплінарному контексті; здійснено аналіз наукових підходів до процесу дослідження поняття «соціальна інтеграція»; проаналізовано

особливості здійснення соціальної підтримки в умовах війни / воєнного стану; досліджено специфіку соціальної роботи інтегративного характеру з жінками-ВПО в умовах воєнного стану; розроблено Програму соціальної інтеграції жінок-ВПО в територіальній громаді в умовах воєнного стану (на прикладі Вижицької громади (Чернівецька область).

Практична значущість одержаних результатів випускної роботи конкретизована в тому, що теоретичні узагальнення і висновки, практичні пропозиції та рекомендації, запропоновані авторкою магістерського дослідження, розкривають шляхи для подальшого дослідження феномена соціальної інтеграції жінок-ВПО в специфічних умовах воєнного стану. Окремі положення, викладені в магістерському дослідженні, можуть бути використані в практичній діяльності фахівців із соціальної роботи, а також при викладанні в межах спеціальності «Соціальна робота» освітніх компонент «Соціальна робота в умовах воєнного стану», «Соціальна інтеграція», «Соціальна робота в територіальній громаді», «Соціальна робота з різними групами населення» тощо. Запропоновані в магістерському дослідженні ідеї можуть стати підґрунтям для подальших розвідок у сфері теорії та практики соціальної роботи з різними групами населення.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протокол від 07.10.2025 р. № 3), а також опубліковані у вигляді статті: **Кукіль Т.О. Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану: локальний контекст. *Магістерські студії: електронний альманах*. 2025. Вип. XXV. С.**

Структура випускної роботи: складається зі вступу, двох розділів, п'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (43 найменування). Дослідження містить 1 рисунок. Основний текст дослідження викладено на 47 сторінках.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЖІНОК-ВПО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Жінки-ВПО як особлива соціальна група

Війна в усі часи історії людства породжувала широкий спектр проблем – політичних, соціальних, матеріально-економічних, правових, культурних. Війна – це зміна звичних способів життя, соціально-політичних практик, турбулентність економічних і виробничих процесів, дестабілізація технологічних, правотворчих, культурних процесів, а на індивідуальному рівні – це зміна світоглядних орієнтирів. У широкому розумінні війна – це інша філософія буття, контраверсія хаосу і логосу, екзистенційний розлам між «до війни» та «під час війни». Одним із ключових процесів, які активізує війна, є міграція великих мас людей у пошуку відносно безпечного середовища існування. Російсько-українська війна не стала виключенням: мешканці тих регіонів України, які опинилися у вогнищі бойових дій, були вимушені вирушати на захід і в центр України, де вони та члени їх сімей почувають себе в певній безпеці та під захистом держави і суспільства. Відтак, сформувалася специфічна соціальна група – внутрішньо переміщені особи (ВПО), які мають право на особливу увагу з боку органів державної влади і структур громадянського суспільства. Цілком зрозуміло, що проблематика ВПО як специфічної соціальної групи стала об'єктом дослідницької уваги фахівців багатьох наукових напрямів – соціологів, політологів, спеціалістів у галузі соціальної роботи, економістів, демографів, культурологів, психологів, правників, педагогів-теоретиків тощо. В просторі вітчизняного законодавства з'явилися закони та підзаконні акти, що регламентують правові взаємовідносини між державою, суспільством і тими особами, які мають статус внутрішньо переміщених осіб.

Проблемою жінок-ВПО займаються такі сучасні науковці як Л. Афанасьєва [1], Ю. Боброва [2], Н. Глебова [1; 6], Л. Глинська [6], І. Грабовська [7; 36], Л. Гуляєва [8], О. Демчик [6], С. Кагамлик [36], В. Колодяжна [15], М. Логвинова [20], М. Малиха [21] Н. Малярчук [22], Б. Піроцький [35], Н. Рябушенко [15], В. Рюль [29], К. Рюль [29], Н. Тищенко [35], Д. Товмаш [36], Т. Цимбал [40] та інші.

Скажімо, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» наголошує на тому, що «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або залишити своє місце проживання у результаті або з метою проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [12, ст. 1].

Як можна бачити, Закон акцентує увагу на двох, принаймні, ключових пунктах – статус ВПО може отримати не тільки громадянин України, але й іноземець або особа без громадянства, котра знаходиться в Україні легально і законно та має законне право на постійне проживання в нашій державі. Другий пункт висвітлює статус ВПО: це особи, які вимушено залишили/покинули своє постійне звичне місце проживання з причин уникнення негативних наслідків війни або інших форматів збройної конфліктної взаємодії, зокрема – тимчасової окупації територій, насильницьких дій над людиною, порушень прав особи та/або надзвичайних станів природного (землетрус, сель, підтоплення, масова природна пожежа, зсув ґрунту тощо) чи техногенного характеру (руйнування гідротехнічних споруд, вибухи на підприємствах, аварії на трубопроводах, розповсюдження отруйних речовин тощо).

На 24 вересня 2025 року кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) складає 4,58 мільйонів осіб, серед яких 2,74 мільйона або 59,8% складають жінки [5]. Така кількість жінок-ВПО є

вельми значною, оскільки майже три мільйони жінок, різних за віком, соціальним статусом, професією, сімейним станом під тиском обставин стали внутрішньо переміщеними особами.

Вважаємо необхідним відзначити, що для України проблематика внутрішньо переміщених осіб не є принципово новою, оскільки перші імпульси потужних міграційних, пов'язаних із війною процесів проявилися ще в 2014 року, але в значно менших масштабах, ніж це відчувається в 2024 році. У широкому сенсі ми можемо вести мову про дві категорії ВПО – це ті, хто був змушений покинути звичний простір існування в результаті або з метою уникнення / мінімізації загрозливих чинників локального збройного зіткнення до 24 лютого 2022 року та після зазначеної трагічної дати – у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти суверенної України в повномасштабному вимірі.

Вітчизняна дослідниця М. Логвинова зазначає, що «внутрішньо переміщені особи – це особи або групи осіб, які є громадянами України або громадянами інших держав, перебувають на території України на законних підставах, які вимушені залишити місця свого постійного проживання в результаті ускладнення політичної, соціально-економічної, екологічної ситуації у певній адміністративно-територіальній одиниці держави з метою уникнення проявів насильства, порушення прав людини, наслідків стихійних або антропогенних лих, екологічних змін, проектів соціально-економічного розвитку задля збереження життя та свободи та не перетнули міжнародно визнаних державних кордонів» [20, с.49].

А український учений М. Малиха вказує на те, що «узагальнена сутність цього терміну полягає в тому, що це громадяни держави, які через військові дії та їх наслідки змушені були покинути постійне місце проживання задля убезпечення свого життя, при цьому не перетинаючи межі державного кордону» [21, с. 10].

Близьким за сутністю й змістом є визначення внутрішньо переміщених осіб, запропоноване Н. Тищенко і Б. Піроцьким, відповідно до якого «Внутрішньо переміщені особи – це люди або групи людей, які були змушені залишити свої домівки або місця проживання для того, щоб уникнути наслідків озброєного конфлікту, ситуацій насильства, порушень прав людини або стихійних лих, чи техногенних катастроф, і які не перетнули визнаний на міжнародному рівні державний кордон країни. Біженці і внутрішньо переміщені особи змушені залишати свої місця проживання з однакових причин. Але біженці – це особи, які перетинають кордон, а внутрішньо переміщені особи залишаються на території свої держав» [35, с. 125].

Отже, проаналізувавши наведені визначення, висновуємо, що внутрішньо переміщені особи – це люди, які змінюють місце перебування в межах країни (у нашому випадку це Україна) з метою запобігання небезпечного впливу на їхнє життя і здоров'я чинників, що виникли внаслідок війни або інших форм збройних конфліктів чи надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Особливої уваги й підтримки серед ВПО потребують діти, жінки, люди похилого віку, особи з інвалідністю. Чому ж жінки-ВПО як особлива соціальна група потребують особливої уваги з боку, зокрема, суб'єктів надання соціальної підтримки? По-перше, традиційно жінка є берегинею родинного затишку і соціальний захист жінок під час війни – це турбота про майбутнє держави і суспільства. По-друге, психологічно жінка більш чутлива до загроз і небезпеки, відповідно – від її психічного й емоційного стану залежить благополуччя родини взагалі. По-третє, жінки-ВПО демонструють одночасно і високий рівень адаптації до нових умов життя і прагнення повернутися до рідного обістя після війни. Воєнний стан накладає особливі гендерні зобов'язання на жінок – вони стикаються з постійним напруженням нервової системи, ментальним й інтелектуальним навантаженням, високою персональною

відповідальністю в умовах виникнення ситуацій, які генерують значну психічну та емоційну напруженість.

Треба відзначити, що навіть у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» про жінок ВПО згадується тільки у ч. 5 ст. 18 у контексті того, що «Україна забезпечуватиме справедливий розподіл міжнародної гуманітарної, благодійної, технічної та будь-якої іншої безповоротна допомога, що надається внутрішньо переміщеним особам з урахуванням потреб осіб з особливими потребами, осіб з інвалідністю, жінок та дітей, одиноких батьків, пенсіонерів, літніх людей» [12, ст. 18].

Сформулювавши вихідні пункти дослідження, ми можемо звернутися до аналізу відповідної темі наукової літератури. Умови воєнного стану призвели до того, що значно погіршилися позиції жінок-ВПО на внутрішньому ринку праці. До повномасштабної війни більшість їх (86,59%) були зайнятими в економіці України та ефективно будували кар'єру як наймані працівники, самозайняті особи або бізнес-леді. Як показала у своєму дослідженні Л. Гуляєва, «...кожна друга жінка до 23 лютого 2022 року була зайнятою як найманий працівник з висококваліфікованою працею (49,58%). Широкомасштабна війна не лише змусила жінок покинути місце постійного проживання, але й призвела до негативних структурних зрушень у сфері їх зайнятості» [8, с. 4].

Аналізуючи проблему соціальної інтеграції жінок-ВПО, необхідно зазначити, що перед представницями вказаної соціальної групи постають наступні виклики, серед яких виділимо наступні:

а) проблема із зайнятістю / самозайнятістю в нових для жінок-ВПО соціально-економічних умовах:

б) відсутність роботи робить випадкову, епізодичну зайнятість єдиним джерелом доходу всієї родини, що значно знижує загальний рівень життя;

в) відмова жінок-ВПО від офіційного оформлення на роботу призводить до порушення трудових відносин між робітницею та роботодавцем;

г) відсутність роботи, яка б відповідала кваліфікації (професії) спонукачки, зважаючи на те, що більшість жінок-ВПО мають високий рівень професійної кваліфікації.

Зрозуміло, що органи державної влади, місцеве самоврядування, волонтерські рухи та інші структури громадянського суспільства намагаються сприяти розвитку підприємництва жінок-ВПО, однак, вважає професорка Ю. Боброва, «...цієї підтримки недостатньо, оскільки фокус уваги спрямований на підтримку ЗСУ, проти військової агресії, що є цілком виправданим; додаткове навантаження з виховання неповнолітніх дітей, догляду за пристарілими батьками, маломобільними родичами у зв'язку із проживанням великими родинами, які складаються із кількох дорослих членів сім'ї, що утруднює пошук роботи та виконання будь-яких професійних обов'язків. Реалізацію можливостей жінок ВПО на повноцінну професійну зайнятість може забезпечити «дружнє до сім'ї робоче середовище», яке передбачає надання змоги працівникам адекватно поєднувати роботу і родинні обов'язки» [2, с. 35].

Також важливо зазначити, що особистісні ресурси жінок-ВПО, такі як вік, стан здоров'я, освіта, психічні особливості, професійна кваліфікація, відіграють важливу роль в процесі соціальної інтеграції в нове життєве середовище. Відтак, існує нагальна потреба у соціальній підтримці жінок-ВПО, реалізації мотивуючих заходів, спрямованих на їх безболісну інтеграцію в нове середовище – оточення за місцем проживання і роботи, можливо – навчання та професійної перекваліфікації. Аналіз наукової літератури і нормативних документів надав змогу дійти висновку, що вимушена внутрішня міграція населення, зокрема жінок, є жорстким викликом фізичної та ментальної

стійкості як на рівні окремої особистості так і у вимірі держави та суспільства в цілому. Отже, в нинішніх умовах набуває актуальності суспільне усвідомлення та належне наукове обґрунтування проблем жінок-ВПО в новому життєвому середовищі, адже це впливатиме на їхню можливість забезпечувати себе та дітей у майбутньому, максимально ефективно працювати для відновлення України після Перемоги.

1.2. Аналіз наукових підходів до вивчення поняття «соціальна інтеграція»

У даній частині магістерської роботи ми проведемо аналіз наукових підходів до процесу дослідження поняття «соціальна інтеграція». У найбільш загальному розумінні інтеграція (від лат. *integratio* – «відновлення», «доеднання», «об'єднання», «включення») являє собою процес з'єднання окремих елементів у єдине ціле. В контексті даного дослідження нас цікавить поняття «соціальна інтеграція», хоча в науковому знанні воно має місце в багатьох галузях знань – політології (політична інтеграція), системології (системна інтеграція), медицині (інтеграція штучних тканин в природні), цифрових технологіях (Веб-інтеграція), економіці (економічна інтеграція), екології (екологічна інтеграція), соціології (соціальна інтеграція). Результатом інтеграції є генерація принципово нової системи, а в межах вже оформленої системи вони провокують підвищення рівня її цілісності та впорядкованості (класичний принцип Ле Шательє). При цьому інтегровані об'єкти не постають як математична сума, але поєднуються за синергетичним принципом, оскільки інтеграція імпліцитно передбачає та обумовлює конвергенцію (з'єднання), комбінування, міксування, синтез. Система при цьому набуває якостей емерджентності,

коли у системи з'являються властивості, відсутні в кожній її складовій окремо.

У сучасній науці інтеграція розрізняється за:

- 1) кількісними параметрами – повна, часткова / фрагментарна, дезінтеграція (як антитеза інтеграції);
- 2) якісними характеристиками – формальна / продуктивна, псевдоінтеграція, непродуктивна;
- 3) за часом перебування системи в інтегрованому стані – епізодична, періодична, систематична;
- 4) за типом суб'єктів, що інтегруються – (між-)галузева, міжкластерна, альянсозна.

Починаючи розгляд поняття «соціальна інтеграція», доцільно звернутися до «Великого тлумачного словника сучасної української мови», де зазначено, що інтеграція «це об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій у цілому організмі» [3, с.500]. Якщо інтеграція стосується безпосередньо особистості, то вищезазначений словник наголошує, що інтеграція особистості це «координація, організація або уніфікація різних рис, що є складовими особистості людини» [3, с. 861].

«Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи» пропонує трактувати соціальну інтеграцію як «сукупність процесів, на основі яких поєднуються різноманітні взаємодіючі елементи у соціальну спільність, цілісність, систему, а також форми підтримки соціальними групами певної стійкості і рівноваги суспільних відносин; здатність соціальної системи або її частин до опору загрозливим факторам, самозбереження в умовах внутрішніх і зовнішніх напружень, труднощів, суперечностей» [32, с. 50].

Також доцільним буде визначення соціальної інтеграції як «...наявності упорядкованих відносин між індивідами, групами, організаціями, державами» [3, с. 500].

Соціальна інтеграція – «...процес перетворення порівняно самостійних, слабо пов'язаних між собою об'єктів (індивідів, груп, держав) у єдину, цілісну систему, що характеризується узгодженістю та взаємозалежністю її частин на основі загальних цілей, інтересів. Це встановлення оптимальних зв'язків між соціальними інститутами, групами, гілками влади й управління. Основою соціальної інтеграції слугує діяльність людей у межах того чи іншого суспільно-політичного ладу. Мета соціальної інтеграції полягає у створенні «суспільства для всіх», у якому кожна особа має права та обов'язки і покликана відігравати в житті цього суспільства активну роль» [32, с. 100].

Проблемою соціальної інтеграції в різних напрямках займаються такі вітчизняні науковці як О. Бачинська [27]., І. Кирилюк [14]., М. Мосьондз [23]., І. Нестайко [24]., Н. Олексюк [27]., В. Поліщук [27]., І. Пристай [42]., О. Риндзак [28]., В. Рюль [29], К. Рюль [29], М. Соболевська [33]., О. Федоренко [38]., О. Хандій [39]., Л. Чвертко [14]., А. Черниш [41]., І. Шапошникова [42]. та інші.

Слід зазначити, що переважна частина дослідників проблеми соціальної інтеграції в історії соціально-філософської думки акцентує увагу на базових основах, які визначають потенційну здатність соціуму до утворення цілісної монолітної суспільної системи, що розглядається радше як проєкт, що має бути реалізований у майбутньому і буде характеризуватися утворенням повноцінного суспільства, що має спільну соціально-політичну систему, організацію, духовне життя, економічну і правову структуру тощо. Становлення інтегративного виміру соціального розвитку реалізується в процесі вдосконалення суспільної організації, а механізм становлення інтегративного виміру соціального розвитку є діахронічним («двочасовим») за своєю

природою, а фінальною метою реалізації цього проєкту постає підвищення ролі процесу соціальної інтеграції в процесі суспільної взаємодії, справляючи вплив на різного роду суспільні практики. Механізм реалізації процесу соціальної інтеграції безумовно корелює з існуванням соціально орієнтованого суспільства і правової держави. Фундаменталізація соціальної єдності забезпечується завдяки її інфраструктурним елементам, які включають розгалужену систему інститутів і організацій, що забезпечують найбільш повну реалізацію принципу інтегративності в житті сучасного суспільства.

Варто зазначити, що в науковому спадку учених-соціологів кінця XIX – початку XX століть поняття «соціальна інтеграція» вперше трапляється в розвідках Г. Спенсера – в них соціальна інтеграція трактується в речинні так званих органістичних аналогій. В дослідженнях Е. Дюркгейма – послідовного прибічника класичного функціоналізму, соціальну інтеграцію слід розглядати і пояснювати в смисловому контексті соціальної солідарності – механічної або органічної, що детермінують різні способи функціонування двох типів суспільств – традиційного й модерного. В роботі «Про розподіл суспільної праці» Е. Дюркгейм репрезентує соціальну інтеграцію як бівалентний (двоїсто потужний) процес: по-перше, як відчуття людиною певної залежності від суспільства і по-друге, як свого роду зобов'язання суспільства перед людьми. А відтак, інтеграція виникає та розвивається як розуміння безумовно необхідної підлеглості однієї складової від іншої – членів суспільства від самого суспільства та, відповідно, соціуму від кожного його члена. Історичний розвиток людства в його моноцільності може бути представлений у вигляді циклічних процесів «расходження – сходження», «інтеграція – дезінтеграція», що супроводжуються кардинальною зміною характеристик і параметрів людської спільноти, які базуються на принципі, покладеному в його основу.

Фактично, зауважує професорка М. Соболевська, «...одні й ті ж поняття (інтеграція – системна та соціальна) набувають у рамках різноманітних теоретичних конструкцій не тільки різну інтерпретацію, а й задають різні перспективи й відкривають можливості для аналізу й діагностики процесів, що відбуваються в суспільстві. Чи варто лякатися такої різноманітності? Швидше, слід пам'ятати про те, що всякий концепт має свій особливий план імманенції, горизонт подій, в якому воно задається і осмислюється. І тільки вміла реконструкція цього горизонту дозволить розкрити смисловий потенціал та інструментальну цінність того чи іншого поняття. Для цього й необхідно звернення до історії, традицій, що склалися. Оскільки тільки в комунікації, дискурсі та осмисленні наявного концептуального різноманіття й сформованого досвіду може існувати сучасна теорія» [33, с.19].

Є підстави стверджувати, що сучасний світ є складною, складно структурованою та диференційованою системою, а сформовані історично інститути соціальної інтеграції за певних умов втрачають свою ефективність. Особливо це стосується тих складних і небезпечних для людини умов, на які так багата сучасність: йдеться, зокрема, про війни, вогнища яких не згасають на політичній карті світу. Як ми вже зазначали, процеси інтеграції в межах різних наукових сфер трактуються по-різному. Але всі вони являють собою партикулярні частини цілісного процесу соціальної інтеграції, тобто включення індивідів у структуру соціальної взаємодії та взаємозалежності. В такому вимірі об'єктивно спрацьовує логіка системної цілісності, відповідно до якої загальне визначає часткове; відповідно – те, як протікає загальний процес, визначає в підсумку й те, що відбувається в кожному частковому випадку. Така філософія загального і часткового дозволяє зрозуміти, що цілісність процесу соціальної інтеграції оцінюється настільки, наскільки цей процес у цілому й фрагментарно спрямований на створення єдиного соціального простору, тобто – наскільки соціальна інтеграція постає

реальним результатом, а не привабливим симулякром або примарою. Таким чином, у загальному сенсі визначаємо соціальну інтеграцію як створення стабільної системи стійких динамічних комунікацій у суспільстві як цілісного, логічно організованого єдиного простору реалізації соціальних зв'язків, у яких задіяні всі «дійові особи» суспільного життя.

Слід зазначити, що процес соціальної та психологічної інтеграції жінок-ВПО в новий життєвий простір – складний етап в житті жінки і серйозне випробування, що неодмінно супроводжується внутрішньою психофізіологічною трансформацією. У соціально-філософському розумінні інтеграція жінок-ВПО й адаптація до нового місця життя – це явище онтологічного характеру, це принципово новий екзистенційний вимір буття, це феномен, який описує особливості структурної організації складної системи (людина) в єдності її статичного (актуального), динамічного (розвивального) та перспективного (перпетуального) проявів. Соціальна інтеграція жінок-ВПО враховує та імпліцитно передбачає різні параметри, що впливають на їх ефективне пристосування до нових умов життя. В психологічному сенсі ключовим параметром інтеграції є подолання психологічного стресу, який формується в процесі переїзду людини до нового місця проживання. Реальністю можуть поставати почуття страху, невпевненості, розгубленості, тривоги, розпачу, втрати ідентичності, відчуття відірваності від малої батьківщини. Важливою складовою вказаного процесу є розвиток механізмів резистенції стресу, формування нових соціальних контактів і фундаментація позитивно орієнтованого самоусвідомлення.

Є підстави погодитися з І. Нестайко стосовно того, що процес інтеграції ВПО «...у життя місцевої громади багато в чому залежить від ставлення самих членів громади. Центри підтримки – це природний простір, що створює умови для налагодження контактів і створення

відносин між членами приймаючої спільноти і переміщених осіб, а побудова громади базується на залученні до діяльності різноманітних соціальних груп в межах територіальних громад. Стрес, пов'язаний із переселенням також впливає і на дітей, що негативно позначається на успіхах у навчанні. Заняття, які пропонуються дітям різних вікових категорій полягають не лише на опануванні конкретних вмінь і навичок, проведення часу творчо але й сприяють формуванню почуття власної гідності» [24, с. 22].

Як слушно зауважують сучасні вітчизняні дослідники, важливим інструментом соціальної адаптації та інтеграції є «...доступ до соціальних послуг і підтримки, як-от медична, фінансова допомога, житло, харчування, тобто необхідно забезпечити їм належні умови життя та доступ до необхідних ресурсів. Останнім важливим інструментом, на нашу, думку, є впровадження політики і програм, які сприяють соціальній адаптації ВПО до нових умов, які можуть містити відповідні законодавчі зміни, алгоритми створення спеціальних заходів підтримки, забезпечення доступу до освіти та інших важливих пільг» [29, с. 190].

Вищевикладене дозволяє дійти висновку, що процеси інтеграції, що мають прояви в різних сегментах суспільного життя, є взаємообумовленими діалектично. При цьому, на нашу думку, домінуючу позицію тут займає саме соціальна інтеграція, в результаті якої зростає ефективність системи, її ступінь саморегуляції, а також варіабельність окремих елементів системи. Також зростає кількість складових системи, підсилюється інтенсивність їхньої взаємодії, конвергенції, натомість – зменшується їхня відносна автономність. Соціальна інтеграція пов'язується з набуттям складових системи значного розмаїття, мобільності, з'єднаності, варіабельності. Але слід враховувати, що інтеграція складових соціальної системи може відбуватися тільки за умов наявності у них спільних рис: чим їх більше,

тим швидше й успішніше буде відбуватися процес соціальної інтеграції, зокрема – ВПО. Таким чином, конфігурація й архітектура соціальних процесів тісно пов'язується з соціальною інтеграцією, яка значним чином детермінує стан соціальної стабільності/нестабільності. Складовими елементами соціальної стабільності є життестійкі місцеві громади, в яких повно реалізуються (в ідеалі) принципи справедливості, демократії, соціальної інклюзії, де мешканці мають рівні права і безумовне право голосу, а органи державної влади та місцевого самоврядування, структури громадянського суспільства спрямовують свою роботу на максимально повну реалізацію ключових положень соціальної політики України.

У наступному розділі нашого дослідження ми розглянемо практичний аспект соціальної інтеграції жінок-ВПО в умовах воєнного стану: проаналізуємо особливості здійснення соціальної підтримки в умовах війни/воєнного стану, висвітлимо специфіку соціальної роботи інтегративного характеру з жінками-ВПО в умовах воєнного стану, а також обґрунтуємо Програму соціальної інтеграції жінок-ВПО в територіальній громаді в умовах воєнного стану (на прикладі Вижницької громади (Чернівецька область).

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЖІНОК-ВПО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Особливості здійснення соціальної підтримки в умовах війни / воєнного стану

Повномасштабна війна, що спалахнула в Україні 24 лютого 2022 року, стала загрозливим викликом для всієї країни, держави, громадянського суспільства, для кожного українця і кожної українки. Вся українська спільнота відчула подальші негативні загрози, що принесла і ще принесе армія російської федерації у своїй агресії проти суверенної України. Збройні Сили України стали символом героїчної боротьби українського народу: вони безумовно стали народним образом із сакральним змістом, який буде навічно інтегрований у національну соціокультурну сферу. В будь-який історичний період і в будь-якій країні наслідками війни є загострення і турбулентність усіх соціальних процесів, докорінних змін в умовах воєнного стану зазнають практично всі сегменти суспільного буття – політичний, економічний, правовий, культурний, промисловий, технологічний тощо. Все це генерує поступальні процеси оформлення нової соціальної реальності, розвиток якої важко передбачити і спрогнозувати, відповідно – значно ускладнюється вплив на неї. Беручи до уваги стрімкий у своїй екстремальності розвиток символічних у контексті української та світової історії подій, актуальним постає прискіпливе дослідження процесу соціальної підтримки в умовах війни / воєнного стану.

Вітчизняний філософ С. Костючков зазначає: «У ХХІ столітті війна прийшла на землю України – абсурдні за формою та антигуманні за змістом претензії російської федерації до України, прояви яких набували з 2014 року драматичних обрисів загрозливої невідворотності, вилилися в повномасштабну російсько-українську війну, коли 24 лютого

2022 року росія почала відкриту збройну агресію проти суверенної України. Агресивні дії російської федерації проти України стали потужним чинником впливу на українську політичну, економічну, культурну, військову та соціальну дійсність: збройний конфлікт не тільки активізував регіональну нестабільність, він провокує та загострює деструктивні чинники в розгортанні геополітичних процесів. Для сучасної росії геополітичним понадзавданням є прагнення до світової гегемонії, оскільки для підтримання статусу мегадержави перспективною, на думку кремлівських керівників, є політика цілеспрямованої експансії з опорою на військову силу» [18, с. 103].

У даній частині роботи буде розглянуто специфіку соціальної роботи як такої в умовах війни / воєнного стану в контексті оптимізації їх соціальної підтримки та захисту. Воєнний стан провокує загострення всіх суспільних процесів і явищ, соціальна робота в своїй практичній площині не є в даному аспекті виключенням. Конкретизуючи проблематику ВПО в умовах воєнного стану, зазначимо, що вимушене війною фізично-просторове переміщення в новий локус життя негативно впливає на соціальне оточення людини, провокує послаблення або втрату усталених соціальних зв'язків, генерує відчуття ізоляції, а також посилює психологічні та матеріальні ризики, зокрема можливість потрапляння в так звану *trap of power* – «пастку бідності». В умовах воєнного стану ВПО стають об'єктом сфокусованої уваги та потребують відповідного соціального захисту з боку держави, органів МСВ (місцевого самоврядування) і структур громадянського суспільства, зокрема – волонтерських. Наслідки військових дій, матеріально-економічна нестабільність та інші деструктивні чинники створюють складні умови для ВПО, примушуючи їх опинитися в ситуації складних життєвих обставин. Відтак, актуальним завданням постає продукування й впровадження ефективних програм соціальної підтримки ВПО.

Варто зауважити, що в умовах воєнного стану інституціональні та організаційні трансформації процесів надання соціальних послуг логічно спрямовуються на врахування умов війни / воєнного стану. Ю. Сахарук зауважує, що на період воєнного або надзвичайного стану «...вимоги до провайдерів соціальних послуг спрощуються до такої міри, що дозволяється залучення до цієї роботи працівників та волонтерів, які можуть не мати офіційних документів, що підтверджують їхню кваліфікацію. Місцеві органи самоврядування мають право самостійно визначати умови та процедури надання соціальних послуг у цих умовах відповідно до власних потреб та обставин. На сучасному етапі держава активно працює над поліпшенням рівня якості та розширенням асортименту соціальних послуг, а також переглядом методологічних підходів до їхнього забезпечення. Соціальне забезпечення тепер увібрано не тільки як фінансова компенсація, але і як система комплексних заходів» [30, с. 51].

Із такою позицією варто погодитися, оскільки соціальна підтримка являє собою комплекс різноманітних заходів – оптимізуючих опцій, спрямованих на допомогу окремим особам або групам населення, які зазнали складних життєвих обставин і не в змозі самотужки їх подолати. Зважаючи на те, що соціальна робота – це будь-які заходи держави, органів місцевого самоврядування і структур громадянського суспільства, орієнтовані на оптимізацію умов життя окремих осіб та/або груп населення. Мета соціальної роботи – допомогти вказаним соціальним групам підтримати або покращити спосіб життя, соціальний статус, подолати наявні та виникаючі складнощі, забезпечити їм можливість повноцінного життя в сучасному українському суспільстві та в майбутньому – близькому або віддаленому. Зростання рівня ефективності надання соціальних послуг, у тому числі ВПО, – це фінансовий контроль, який може бути реалізованим лише за умов наявності єдиного реєстру тих, хто отримує соціальну допомогу. І

починати треба, як бачиться, зі створення єдиної інформаційної системи соціальної сфери. Безумовно, прямі соціальні виплати тим, хто потребує соціальної підтримки, є надзвичайно важливими та своєчасними, але більш ефективними, на нашу думку, будуть фізична та психічна реабілітація, соціальна інтеграція, навчання нової професії, цільова підтримка жінок, дітей та осіб з особливими потребами і похилого віку.

Як ми вже зазначали, первинна соціальна підтримка і початкові кроки до соціальної інтеграції відбуваються на рівні територіальних громад. Розглядаючи соціальну роботу в громаді з урахуванням сучасних викликів і перспектив розвитку, вітчизняні дослідниці Т. Семигіна і Д. Палатна [31] роблять акцент на самоорганізації громад в умовах природних та штучних катастроф, оцінюючи можливі уроки для сучасної української соціальної роботи. Як відомо, доцентрові імпульси суспільних зрушень йдуть саме від локального рівня соціуму, в місцевому просторі зароджуються перспективні ідеї, формуються проекти покращення життя людей, реалізуються активності структур громадянського суспільства, а в умовах війни волонтерський рух активізується саме на рівні територіальних громад. Цьому сприяє концепція децентралізації, запроваджена і практично оформлена (зрозуміло, що не в повному об'ємі) на політичних теренах України. На місцях краще виявляються як позитивні так і негативні аспекти реалізації державної соціальної політики, більш об'ємно постають важко вирішувані проблеми, більш яскраво вимальовуються перспективні завдання і можливі шляхи їх розв'язання.

Вважаємо необхідним відзначити, що важливим оптимізуючим чинником розвитку соціальної роботи галузі в умовах воєнного стану в Україні можна вважати динамічний розвиток громадського сектору (так званий «третій сектор» громадянського суспільства) надання соціальних послуг, зокрема – активний і такий, що динамічно розвивається, волонтерський рух. Такий аспект генерує створення якісного підґрунтя

для поширення оптимальних зарубіжних практик реалізації державної соціальної політики шляхом утілення в життя продуктивних соціальних проєктів, створення та розширення мережі філій продуктивно працюючих іноземних благодійних організацій, які надають різнобічну гуманітарну допомогу та підтримують вразливі групи людей в умовах війни / воєнного стану. Розвиток соціальної сфери для прогресу суспільства все більш помітно утверджується як одна з ключових проблем сучасного українського суспільства. Більш логічним і природним стає й те, що ключовими детермінантами (основами) цього розвитку є виклики і загрози, актуалізовані російсько-українською війною, а також відповідні прагнення, запити і вимоги суспільства до держави, органів місцевого самоврядування і структур громадянського суспільства, як ключових суб'єктів здійснення соціальної підтримки особам, які постраждали в період воєнного стану.

Як слушно зазначає українська професорка В. Костіна «У складних умовах повномасштабної війни в Україні фахівці соціальної галузі є важливими суб'єктами підтримуючих професій, що мають бути готовими до роботи у надзвичайних умовах нових соціальних викликів та потребують розвитку спеціальної професійних характеристик: резильєнтності, гнучкості, толерантності, вміння здійснювати фасилітаційні впливи під час організації взаємодії з клієнтами вразливих груп населення, що потребує оновлення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі та підсилення психологічного аспекту їхньої підготовки, як необхідної умови для збереження потенціалу як власного ментального здоров'я так і здоров'я вразливих груп населення, що наразі потребують соціальної допомоги та підтримки» [16, с. 162].

Слід підкреслити, що соціальна робота в період воєнного стану стала пріоритетом багатьох громадських організацій – як світських так і релігійних. Війна зазвичай рішуче змінює усталені соціальні статуси і

ролі, погіршує становище громадян, а це провокує появу все нових вразливих груп населення, серед яких – і жінки-ВПО. Реальним свідченням актуальності і запитуваності роботи громадських і волонтерських організацій як дієвих структур громадянського суспільства, є прогресуюче зростання довіри народу України до таких організацій. Зазначимо, що інститут волонтерства як суспільний феномен, завжди привертав і зараз привертає до себе увагу кожної політично свідомої людини – патріота своєї Батьківщини. Аналізуючи практику соціальної роботи в період воєнного стану, важливо вказати на те, що даний процес відбувається в понадскладній політичній ситуації, тому оцінка прогресу цього напряму залежить від цілого ряду чинників, на які можуть і повинні впливати держава, органи місцевого самоврядування і структури громадянського суспільства. Залученість саме громадянського сектору до прийняття публічно-правових рішень щодо вдосконалення соціальної роботи в період воєнного стану, забезпечує останнім більш повну імплементацію населенням.

Варто звернути увагу на те, що громадські та благодійні організації, які було зареєстровано після 24 лютого 2022 року, вирізняються серед інших структур громадянського суспільства тим, що «вони були створені з урахуванням загроз і викликів воєнного часу. Їх специфіка полягає у швидкій адекватній реакції на кризові ситуації та ефективному реагуванні на надзвичайні ситуації, що виникають внаслідок воєнних дій. Подібні організації ефективно допомагають ЗСУ, цивільним жертвам війни, а також забезпечують евакуацію населення з небезпечних зон, надають гуманітарну допомогу нужденним» [4, с. 52].

Також важливо зазначити, що для сучасної соціальної роботи «...важливим елементом ефективної діяльності є співпраця і безпосередній інформаційний обмін із Міністерство соціальної політики України. Міністерство соціальної політики України надає своєчасну та сучасну інформацію з надання послуг: субсидій, виплат різного

характеру, соціальних гарантій, гуманітарної допомоги та ін. На веб-порталі простежуються актуальні новини та нові соціальні проекти. Отже, саме від сайту Міністерства соціальної політики України очікується найбільше актуальної інформації про соціальні послуги, що надають громадські організації» [43, с. 74].

Отже, діяльність структур громадянського суспільства в аспекті соціальної роботи розв'язує значний шерег проблем воєнного часу – це допомога ВПО (у тому числі – жінкам), постраждалим у ході бойових дій цивільним та військовим особам; це соціально-гуманітарна, медична, правова, психологічна, матеріальна підтримка різних категорій населення України під час воєнного стану. Ефективна спільна праця з органами державної влади є вирішальним фактором продуктивності роботи структур вже згаданого «третього сектору», а в умовах війни вона набуває яскравих обрисів життєво необхідною для перспективного розвитку України після Перемоги.

2.2. Специфіка соціальної роботи інтегративного характеру з жінками-ВПО в умовах воєнного стану

У даній частині магістерської роботи буде проаналізовано специфіку соціальної роботи інтегративного характеру з жінками-ВПО в умовах воєнного стану, коли логічним центром дослідницької уваги постають особливості соціальної роботи інтегративного змісту з жінками – внутрішньо переміщеними особами. І така концентрація уваги видається цілком природною: наскільки адекватною, успішною та ефективною буде соціальна інтеграція жінок-ВПО в нове життєве середовище, настільки ж результативним буде збереження їхньої засадничої суспільної ролі матері, дружини, берегині родинного затишку. Після Перемоги України більшість внутрішньо переміщених осіб повернуться в рідні населені пункти, а отже – жінки будуть

відновлювати усталений порядок життя в сім'ї, ростити й виховувати дітей, приймати участь у громадському і політичному житті, у повоєнній відбудові української держави. Використовуючи методологічний потенціал концепції А. Тойнбі «виклик – відповідь», можна припустити, що в аспекті «виклику» соціальна робота інтегративного характеру з жінками-ВПО в умовах воєнного стану актуалізується як знакова екзистенційно-когнітивна «відповідь» на виникаючі інтенції, сигнали, бажання, пропозиції, запити та вимоги суспільства, яке знаходиться в стані війни.

Разом із тим, завдання суспільства щодо соціальної інтеграції жінок-ВПО не тільки відкриває можливості для «м'якого» входження жінок-ВПО в новий буттєвий простір, але й активує значну кількість прихованих складнощів, контртенденцій та суперечливих диспозицій. Ментально жінка зазвичай тісно пов'язує себе з домом *per se*, як символічним простором мрій і сподівань, радощів і розчарувань, зв'язку між поколіннями, осередком безпеки і благополуччя. А отже, занурення в нову реальність, нерідко ускладнене емоційними розладами, стресами і навіть вже хронічними психічними розладами, завжди буде для жінки процесом із непередбачуваним результатом. Працюючи із науковими джерелами, присвяченими соціальній інтеграції жінок-ВПО, ми звернули увагу на те, що дослідницька робота з контекстом ВПО як таким, не позбавлена певних міфів, стереотипів, упереджень, різного роду хиб у сприйнятті, тобто того, що філософ Ф. Бекон називав «примарами» або «ідолами» індивідуальної та колективної свідомості. Світовий досвід вимушеного переміщення населення за різних причин, яскраво свідчить про наявність об'єктивних загроз, які очікують на жінок-ВПО, незалежно від того, в якому регіоні світу відбуваються події, що примушують їх мігрувати. Глибоке розуміння та ґрунтовний аналіз впливу внутрішньої міграції на жінок є важливими і необхідними чинниками для продуктивного врахування і критичного осмислення

такого досвіду у вітчизняній практиці реалізації соціальної політики відповідно до діючого законодавства.

За твердженнями професора Р. Пападопулоса, «...при роботі із проблематикою вимушеного переміщення слід враховувати, що сам фізичний простір (як дім) сам собою не має жодної об'єктивної цінності, часто відбувається ідеалізація дому: дім – як абстракція, а не конкретна реальність якогось будинку, де хтось мешкає. І в цьому моменті важливо не плутати сприйняття дому власне людиною із стандартами щодо забезпечення належних умов проживання, які встановлюються державою» [25. с. 112].

Залишаючи простір для подальшого ретельного аналізу проблематики соціальної роботи інтегративного характеру з жінками-ВПО в умовах воєнного стану, слід зазначити, що в якості фундаментального підґрунтя реалізації вказаного процесу необхідно, у відповідності до ключових цивілізаційних цінностей, сприяти всебічному забезпеченню рівних і невід'ємних (природних) прав і реальних можливостей жінок і чоловіків в усіх сферах суспільного життя у відповідності до контексту Декларації прав людини. Орієнтування на гендерний паритет має бути наявним не тільки на етапі експлікації спектру основних проблем ВПО, але й на шляху визначення стратегічних цілей та шляхів розв'язання тактичних проблем або обумовлених конкретними специфічними обставинами і умовами операційних заходів субрегіонального і локального характеру.

Крім цього, у даному аспекті треба брати до уваги «Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», визначені Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722, а саме: «забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат (ціль 5), сприяння поступальному, всеохопному та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх (ціль 8) та скорочення нерівності (ціль 10). Це своєю чергою зумовлює

необхідність врахування при розробці та впровадженні у державних політиках напрацювань та цілей, пов'язаних із забезпеченням гендерної рівності, розширенням прав і можливостей усіх жінок та дівчат» [37].

Серед головних завдань, які практика реалізації державної соціальної політики висуває перед службами, які здійснюють соціальну підтримку осіб, котрі потребують допомоги, постає завдання ідентифікації викликів і формулювання конкретних рекомендації щодо забезпечення прав жінок, зокрема – сімейних і трудових, які внаслідок війни були вимушені мігрувати всередині країни. Доступ жінок-ВПО до працевлаштування та всіх форм соціального захисту займає ключові позиції в ході підтримки процесу інтеграції вказаної соціальної групи. Реальні можливості працевлаштування та продуктивні заходи соціальної підтримки дають змогу жінкам-ВПО вести повноцінний спосіб життя без залежності від гуманітарної допомоги, що надається соціальними службами або волонтерами.

У контексті заявленої нами дослідницької теми слід підкреслити, що соціальна інтеграція постає в практиці сучасної соціальної роботи базовою інтегративною підтримуючою послугою, що передбачає та обумовлює скоординовані дії фахівців із соціальної роботи з метою покращення рівня життя конкретної особи або проблемної групи. Діяльність державних соціальних служб та інституцій громадянського суспільства у підтримці жінок-ВПО в Україні включають різного роду супортівні (підтримувальні) заходи для забезпечення їхньої оптимальної інтеграції та гармонійного включення в новий життєвий простір. Успішна, безпроблемна інтеграція жінок-ВПО в приймаючу територіальну громаду залежить не тільки від стабільної, конструктивної діяльності державних установ і органів місцевого самоврядування, але й від громадянської зрілості членів громади, одним із показників якої є саме ставлення місцевих мешканців до таких осіб і встановлення гармонійного взаєморозуміння між ними. І тут криється

певна небезпека, оскільки відсутність або недостатність раціонального уявлення та мислення в певних індивідів про суспільну єдність і соціальну когеренцію, що супроводжуються усталеними за часів радянщини негативними стереотипами про ворожість «інших», може призвести і призводить до проявів інтолерантності, сприяє дифузії національної єдності та ідентичності на основі національних і загальнолюдських цінностей. Такий стан речей безумовно уповільнює та ускладнює повноцінну інтеграцію, зокрема – жінок-ВПО, обмежуючи їх законні можливості реалізувати свій інтелектуальний, духовний, культурний, громадянський, професійний потенціал.

Слідуючи визначеному підходу, логічно припустити, що однією з ключових проблем соціальної інтеграції жінок-ВПО є недоліки в організації їхньої підтримки в громаду, а також недостатність ресурсів (людських, матеріальних, організаційно-адміністративних тощо) для забезпечення повноцінної соціальної інтеграції жінок-ВПО. Аналіз теоретичних засад соціальної інтеграції жінок-ВПО яскраво показав, що процес соціальної інтеграції в умовах воєнного стану набуває виразних ознак засобу, інструменту або механізму, за допомогою якого будь-яка територіальна громада України може стати ефективним, компетентним, результативним самоврядним суб'єктом і може відіграти роль рушійної сили для забезпечення соціальної згуртованості, духовної соборності, патріотичної нерозривності та соціальної єдності. Важливим результатом соціальної інтеграції жінок-ВПО є не тільки забезпечення їм того рівня соціального благополуччя, що дозволив би в повній мірі реалізувати свій потенціал і повернутися після війни додому з певним набором громадянських, соціальних, політичних і, можливо – професійних компетенцій. Не менш важливим постає і оцінка ролі місцевої спільноти, яка розглядається вже не як сукупність пасивних споглядачів суспільних процесів, але як активні учасники місцевого врядування. Крім цього, поступово відбувається парадигмальний

шифтінг у системі місцевого управління – авангардні позиції в ньому займають вже не державні органи управління, а інституція місцевого самоврядування.

Варто зазначити, що відомий американський дослідник проблем публічної влади і громадського життя Г. Пітерс пропонує розглядати урядування як процес керування, що має на меті спрямування розвитку держави і громадянського суспільства, економічної сфери в чітко визначеному напрямі за допомогою комплексу відповідних організаційно-адміністративних інструментів. Перш за все – це визначення цілей, яке відбувається з дотриманням демократичних практик. Як правило, їх реалізація є завданням державних органів, однак дедалі частіше повноправними учасниками цього процесу стають структури громадянського суспільства, зокрема – волонтерського спрямування. Другим інструментом є координація та узгодженість діяльності всіх залучених до процесу осіб. І, нарешті, третій – це певний механізм оцінювання та зворотного зв'язку [26].

Вищевикладене робить можливим припущення, відповідно до якого в сучасних умовах воєнного стану залишається значний сегмент ключових питань щодо соціальної інтеграції ВПО та продукування середньострокових рішень щодо цього процесу, зокрема за відсутності стандартизованої системи оцінки державою рівня інтеграції ВПО, котрі вимагають узагальненого, комплексного і системного підходу до реалізації державної політики щодо внутрішньої міграції, яка б ґрунтувалася на чітко синхронізованих, злагоджених діях усіх відповідальних органів державної влади та місцевого самоврядування [34].

Відтак, реально можемо вести мову про те, що у вирішенні проблеми соціальної інтеграції жінок-ВПО фахівці в галузі соціальної роботи у своїй професійній діяльності мають керуватися наступними етичними принципами:

1. Принцип людської гідності та поваги до особистості передбачає безумовне й в повному обсязі забезпечення поваги і визнання гідності жінок-ВПО, їхніх невід'ємних прав і свобод, відповідно до вітчизняного й міжнародного законодавства, а також заперечення будь-яких проявів дискримінації за будь-яким критерієм.

2. Принцип соціальної справедливості означає забезпечення рівних і відкритих можливостей та вільного доєднання до суспільних ресурсів для будь-кого із складу ВПО, незалежно від попереднього місця проживання, соціального статусу, віку, статі, національності, професійної кваліфікації, віросповідання, рівня культури, політичних преференцій, особистісних уподобань або інших характеристик.

3. Принцип транспарентності (прозорості) передбачає надання повної, об'єктивної, актуальної та змістовної інформації про реальні можливості та ймовірні обмеження або контртенденції на шляху соціальної інтеграції жінок-ВПО до нового життєвого простору та неочікуваних чинників, супутніх цьому процесу.

4. Принцип компетентності та професійної відповідальності фахівця з соціальної роботи означає надання в повному обсязі соціальних послуг жінкам-ВПО з урахуванням високого рівня професіоналізму та особистої культури, а також відповідальності перед особами, що потребують підтримки і громадою, як приймаючою стороною та новим життєвим простором.

5. Принцип конфіденційності передбачає повний і безумовний захист конфіденційності особистої інформації жінок-ВПО та їхніх сімей, нерозголошення особистих даних, оприлюднення яких може зашкодити жінкам-ВПО та членів їхніх сімей.

Отже, в умовах воєнного стану соціальна робота з жінками-ВПО постає одним із ключових завдань реалізації державної соціальної політики. Такого роду фокусування суспільної та наукової уваги до вказаної проблеми постає цілком логічною. Наскільки адекватною,

своєчасною, а відповідно – успішною та ефективною буде соціальна інтеграція жінок-ВПО в нове життєве середовище, настільки ж результативним буде збереження та зміцнення їхньої фундаментальної суспільної ролі матері, дружини, берегині родинного затишку, трудівниці, громадянки і патріотки.

2.3. Програма соціальної інтеграції жінок-ВПО в територіальній громаді в умовах воєнного стану (на прикладі Вижиницької громади (Чернівецька область))

Державні та громадянські ініціативи, спрямовані на соціальну підтримку жінок-ВПО в територіальній громаді в умовах воєнного стану мають вирішальне значення для успішної реалізації соціальної політики в сучасній Україні. Актуальність вказаних ініціатив, крім соціальної інтеграції, виявляється в таких аспектах як матеріально-фінансова допомога жінкам-ВПО, їхня соціальна й психологічна підтримка, фізична та психічна реабілітація, юридично-правовий захист, професійне навчання та перекваліфікація вказаної соціальної групи, всебічна підтримка родин жінок-ВПО, а також зміцнення та стабілізація приймаючої громади. Благополуччя представників усіх верств населення України вже більше трьох десятиліть постає своєрідним «понадзавданням» державних органів і структур громадянського суспільства в контексті реалізації ключових положень соціальної політики відповідно до Конституції України.

Соціальна політика, як зазначає вітчизняний дослідник С. Костючков – «...це комплекс принципів, методів і прийомів різномасштабного впливу держави на соціальну сферу життя суспільства, головною метою якого вважається зниження ступеню нерівності в суспільстві та редукція або ліквідація соціальної

напруженості внаслідок зростання якості та рівня життя кожної людини» [17, с. 20].

Повернення жінок-ВПО після Перемоги України до рідних домівок і звичного способу життя вбачається складним, неоднозначним і багатоаспектним процесом, дослідження якого буде і вже зараз є у фокусі уваги учених різних напрямів – від соціологів, правників і педагогів до політологів, демографів та економістів. Соціальна робота в територіальних громадах покликана допомагати жінкам-ВПО знайти своє місце в колективі громади, долучатися до громадських ініціатив місцевих мешканців, отримувати весь комплекс підтримуючих допомог для себе і членів родини. Відповідно до чинного вітчизняного законодавства жінки-ВПО мають певний спектр соціальних пільг і привілеїв, однак вони не завжди можуть повністю орієнтуватися в запропонованій державою системі соціальних підтримуючих допомог. Багато жінок-ВПО потребують перекваліфікації або допомоги в пошуку нової роботи в межах приймаючої громади. Зазначені вище соціальні ініціативи покликані сприяти професійному навчанню / перенавчанню жінок-ВПО задля того, щоб допомогти їм реалізувати нову для себе професійну діяльність і гармонійно адаптуватися до місцевого ринку праці. Соціальні ініціативи в просторі територіальних громад не лише допомагатимуть жінкам-ВПО та членам їхніх родин, але й сприятимуть соціальній когерентності, зростанню внутрішнього потенціалу громади, формуванню громадянської єдності та відчуття «єдиної родини», а також, у загальному підсумку зміцнює територіальну громаду перед загрозами й викликами війни.

Загалом кажучи, «...громади та держава дізнаються про потреби жінок, які були вимушені переміститися, та можуть реагувати на них через роботу відповідних структурних підрозділів щодо соціального захисту у складі органів місцевого самоврядування чи державних адміністрацій. Так, у зв'язку з масовим внутрішнім переміщенням

населення через військову агресію з боку РФ, органи, що традиційно займались сферою соціального захисту, почали опікуватись і захистом прав ВПО. Так, функції щодо реєстрації ВПО, надання їм житла, продуктів, одягу були надані відділам соціального захисту населення у громадах. Тобто до повноважень органів соціального захисту додалися нові функції та відповідно збільшилось навантаження на працівників/ниць таких органів» [11, с. 66].

Програма соціальної інтеграції жінок-ВПО в територіальній громаді в умовах воєнного стану (на прикладі Вижницької громади (Чернівецька область))

Актуальність Програми та її обґрунтування. З початку російсько-української війни в нашій державі стрімко зросла кількість жінок-ВПО, котрі вимушено полишили власні домівки та переїхали в більш безпечні регіони України. Найбільш показовими регіонами України в даному аспекті є області Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Рівненська, Вінницька, Житомирська. Втікаючи від жахів війни до нових пунктів перебування, жінки-ВПО нерідко стикаються з численними проблемами і труднощами, включаючи соціальні, матеріально-фінансові, психологічні, а також інтегровані негаразди на шляху інтеграції у простір територіальної громади. Соціальна робота, спрямована на інтеграцію жінок-ВПО в територіальній громаді в умовах воєнного стану є безумовно важливим і значущим для їхнього ефективного повернення після Перемоги України до рідних домівок і усталеного способу життя. Втім, не виключеним є варіант, що навіть після закінчення війни певна кількість жінок-ВПО не полишать вже звичу для них громаду і залишаться в ній назавжди.

Мета Програми: забезпечення успішності процесу соціальної інтеграції жінок-ВПО в територіальній громаді в умовах воєнного стану через надання їм комплексу соціальної, психологічної, матеріально-фінансової, адміністративно-дорадчої юридичної допомоги на рівні

територіальних громад. Програма також розрахована на підтримку родин жінок-ВПО, зокрема – дітей, з метою забезпечення благополучного перебування у приймаючій громаді та створення умов для повернення до звичного життя у рідному місті.

Завдання Програми:

1. Надання професійної соціальної та психологічної допомоги жінкам-ВПО – проведення індивідуальних і групових консультацій із фаховими психологами у напрямі зняття стресового стану, викликаного подіями війни та вимушеним переїздом до іншого населеного пункту, проведення підтримуючих сеансів, тренінгів, бесід і курсів з психологічної підтримки жінок-ВПО та членів їхніх сімей, перш за все – дітей.

2. Соціальна, організаційна, матеріально-фінансова, консультативна, адміністративна та юридично-правова підтримка жінок-ВПО щодо: отримання передбачених законом соціальних пільг, компенсацій, допомог та інших державних гарантій для ВПО; а також супровід на шляху вирішення юридичних питань, з якими неодмінно стикаються всі жінки-ВПО після переїзду до нового місця перебування.

3. Допомога жінкам-ВПО у соціальній інтеграції в територіальній громаді в умовах воєнного стану шляхом реалізації різного роду програм соціальної інтеграції, а саме – заходи адаптації та інтеграції до різного роду соціально-громадських активностей, до яких залучені мешканці громади: історично-меморіальні заходи, патріотично-виховні, культурні, волонтерські ініціативи, спортивні заходи тощо.

4. Підтримка в питаннях працевлаштування жінок-ВПО, а саме – розробка і втілення програм професійної підготовки та (у разі бажання чи необхідності) перекваліфікації жінок-ВПО, здійснювані шляхом співпраці з місцевими підприємцями/підприємствами, діючими в межах громади або поблизу бізнесами, зацікавленими в людських і виробничих ресурсах.

5. Медична допомога передбачає надання найширшого спектру медико-санітарних послуг: медичні обстеження жінок-ВПО і членів їхніх родин, забезпечення лікарськими засобами, у разі необхідності – комплексні заходи, орієнтовані на абілітування фізичного і психічного здоров'я після стресів, набутих внаслідок бойових дій.

Таргетивна (цільова) група Програми. Програма орієнтована на: а) жінок-ВПО; б) членів родин жінок-ВПО.

Схему Програми соціальної інтеграції жінок-ВПО в територіальній громаді в умовах воєнного стану нами наведено на рисунку 2.1.

Етапи реалізації Програми соціальної інтеграції жінок-ВПО в територіальній громаді в умовах воєнного стану на прикладі Вижницької громади (Чернівецька область):

І етап. Аналіз потреб жінок-ВПО в приймаючій громаді

Аналіз потреб осіб, що потребують допомоги, є вирішальним кроком до оптимальної реалізації будь-якої соціальної програми. Українська дослідниця Г. Кучер у своїй дисертаційній роботі пропонує оригінальне бачення поетапної реалізації соціальної підтримки певних категорій населення в контексті територіальної громади:

- «...– аналіз потреб громади у соціальних послугах;
- інформаційно-роз'яснювальна робота щодо важливості питання для громади;
- взаємодія із громадськими організаціями;
- кадрове забезпечення;
- розробка програм і планів діяльності;
- упровадження планів щодо соціального благополуччя населення територіальної громади;
- оцінка ефективності соціальної роботи;
- моніторинг задоволеності споживачів;

– планування необхідних видатків на надання конкретних соціальних послуг за результатами моніторингу. При виборі пріоритетної моделі надання соціальних послуг необхідно враховувати громадську думку – як користувачів послуг, так і платників податків, за рахунок відрахувань з яких формуються бюджети соціальних програм» [19, с. 74].

Значна кількість жінок-ВПО після переїзду з рідної домівки до нового для себе життєвого простору стикаються з цілим комплексом труднощів, про які було зазначено вище. Для фахівців у сфері соціальної роботи (далі ФСР) першочерговим завданням постає оцінка нагальних потреб нових мешканок громади і членів їх сімей (за наявності). Нерідко жінки-ВПО відчують, особливо в перші дні або навіть місяці, певну соціальну ізоляцію та відчуження від членів громади, причини чого становлять предмет спеціальних наукових розвідок. Запропонована нами Програма покликана враховувати потреби жінок-ВПО у процесі створення підтримувального, стабілізуючого, інтегрувального соціального середовища. На даному етапі важливим є індивідуальний підхід, системна і комплексна робота по створенню персональних карток потреб для подальшої успішної соціальної інтеграції в приймаючу громаду. ФСР повинні ретельно оцінити рівень інформованості жінок-ВПО, визначити перелік державних органів і місцевого самоврядування, в сфері діяльності котрих – саме законодавчо забезпечена підтримка жінок-ВПО на шляху соціальної інтеграції в приймаючу громаду в умовах воєнного стану. Жінки-ВПО і члени їх сімей потребують житла у приймаючій громаді, відтак – оцінка наявності житлових програм в регіоні є важливою для розробки конструктивних програм і прийняття ефективних рішень.

II. Етап формування команди для реалізації Програми включає наступні напрями роботи: 1) залучення фахівців у галузі соціальної роботи, психологів, правників, медичних працівників, педагогів і 2)

визначення кола відповідальних осіб у територіальній громаді, котрі будуть реалізовувати заявлену Програму. Другий етап є важливою складовою забезпечення продуктивного впровадження заходів, спрямованих на соціальну інтеграцію жінок-ВПО. Цей етап включає декілька «субетапів», а саме: аналіз компетенцій і підбір фахівців та оцінка їхньої відповідності поставленим завданням Програми; формування чіткої організаційно-адміністративної структури, спеціальні заняття з командою із залученням науковців і/або посадових осіб відповідного професійного профілю; встановлення комунікації з місцевими державними органами управління, структурами місцевого самоврядування та об'єднаннями громадянського суспільства.

Для ефективної роботи команди щодо реалізації цілей Програми, необхідною є відповідна організаційна структура, в якій наявною є чітко ієрархізована субординаційна та демократично вибудована координаційна система керівників і виконавців:

1. Керівник Програми – реалізує загальну координацію та управління командою, здійснює контроль за реалізацією усіх етапів Програми.

2. Менеджери напрямів – керують конкретним напрямом реалізації програми і дають звіт керівникові.

3. Адміністративний сектор – забезпечує роботу з необхідною документацією, здійснює ресурсне забезпечення, встановлюють і підтримують зв'язки з місцевими державними органами управління, структурами місцевого самоврядування та об'єднаннями громадянського суспільства, навчальними й медичними закладами, бізнес-структурами тощо.

4. Команда профільних фахівців – ФСР, котрі вибудовують безпосередній контакт із жінками-ВПО та їхніми родинами, надаючи допомогу у вирішенні питань соціальної інтеграції, в тому числі – щодо працевлаштування. Психологи мають надавати кваліфіковану

психологічну допомогу жінкам-ВПО та членам їхніх родин, допомагати в подоланні стресових розладів, викликаних війною. Юристи надають консультації із правових питань, пов'язаних із пільгами для ВПО, компенсаціями, правами на різні види і форми юридичної допомоги. Медичні працівники сприятимуть організаціям надання комплексної медичної допомоги жінкам-ВПО та членам їхніх родин.

ІІІ. Етап організації співпраці з державними органами влади, структурами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадянського суспільства та бізнес-структурами.

Етап спрямований на створення чітко координованої системи, яка сприятиме ефективній соціальній інтеграції жінок-ВПО в умовах воєнного стану. В даному контексті державні органи – це місцеві органи влади, що опікуються питаннями соціальної політики, медицини, освіти, міграційної політики, правозахисту тощо. Структури місцевого самоврядування – це вибрані населенням органи локальних громад, які мають повноваження і можливості вирішувати питання місцевого (локального) значення. Об'єднання громадянського суспільства – це благодійні, волонтерські організації, які функціонують на добровільних засадах і займаються, у нашому випадку, питаннями соціальної підтримки жінок-ВПО та членів їхніх родин. Бізнес-структурами є місцеві підприємства, філії великих компаній, структури агросектору, які мають залучатися до працевлаштування жінок-ВПО та членів їхніх родин. Після визначення партнерів реалізації Програми необхідно розробити тактику і стратегію співпраці, проведення інформаційної кампанії з висвітленням у місцевих ЗМІ.

ІV. Етап надання послуг в межах реалізації Програми

Даний етап є ключовою частиною процесу соціальної інтеграції жінок-ВПО в умовах воєнного стану, під час реалізації якого конкретні послуги надаються безпосередньо вказаній категорії осіб включно з членами їхніх родин (за наявності). Першим кроком на цьому етапі є

ретельний аналіз потреб кожної жінки-ВПО. Для цього ФСР проводять особисті зустрічі з жінками-ВПО для виявлення найгостріших проблем і потреб, серед яких – соціально-психологічна допомога, юридично-правова підтримка допомога у вирішенні соціально-побутових проблем, медичних, за потреби – освітніх проблем дітей жінок-ВПО. Надання послуг включає ретельний моніторинг їхньої ефективності з використанням опитувань, оцінки задоволеності жінками-ВПО наданими послугами, аналіз ефективності заходів. За необхідності вносяться поточні корективи для підвищення якості соціальної підтримки. Важливим елементом реалізації даного етапу Програми є зворотний зв'язок із самими жінками-ВПО для того, щоб отримати інформацію про їхні нагальні потреби та бажані зміни в якості та кількості наданих соціальних послуг. Саме на цьому етапі, за нашими прогнозами, очікується найкращий результат соціальної інтеграції жінок-ВПО в умовах воєнного стану.

V. Етап оцінки ефективності та очікувані результати

Етап спрямований на визначення досягнутого прогресу у процесі соціальної інтеграції жінок-ВПО в умовах воєнного стану. Фахівцями на цьому етапі використовуються методи анкетування, опитування, спостереження, інтерв'ювання, фокус-груп, моделювання ситуацій, аналіз документів тощо. Жінки-ВПО, котрі брали участь у Програмі, можуть дати відгуки, що стануть корисними в майбутньому, при корегуванні Програми або її окремих компонентів. Підготовка звіту, в якому буде викладено результати оцінки ефективності Програми, рекомендації та пропозиції слугуватимуть основою для подальшої роботи з жінками-ВПО в умовах війни. Визначимо коло *очікуваних результатів реалізації Програми*:

- 1) покращення стану соціальної інтегрованості жінок-ВПО в територіальні громади в умовах воєнного стану, включаючи членів їхніх сімей;

2) покращення рівня доступу жінок-ВПО до медичних і юридичних послуг, включаючи членів їхніх сімей;

3) підвищення рівня працевлаштування та матеріальної забезпеченості жінок-ВПО;

4) покращення психологічного стану жінок-ВПО в територіальних громадах в умовах воєнного стану, включаючи членів їхніх сімей.

5) позитивне ставлення членів громади до жінок-ВПО і членів їхніх сімей, зміцнення відчуття національного єднання українців, незалежно від регіону проживання.

Бюджет і ресурси Програми. Для успішної та продуктивної реалізації Програми необхідним є фінансування з державного бюджету, місцевого бюджету, іноземних грантів, фінансова підтримка з боку благодійних та волонтерських організацій.

Таким чином, запровадження Програми соціальної інтеграції жінок-ВПО в територіальній громаді в умовах воєнного стану на прикладі Вижницької громади (Чернівецька область) є актуальним в умовах російсько-української війни, коли сотні тисяч українців і українок вимушені полишати рідні домівки та інтегруватися до територіальних громад в інших регіонах України. Програма покликана не тільки вирішити (хоча б і частково) соціальні проблеми жінок-ВПО, але й забезпечити їхні конституційні права на гідний рівень життя в своїй країні.

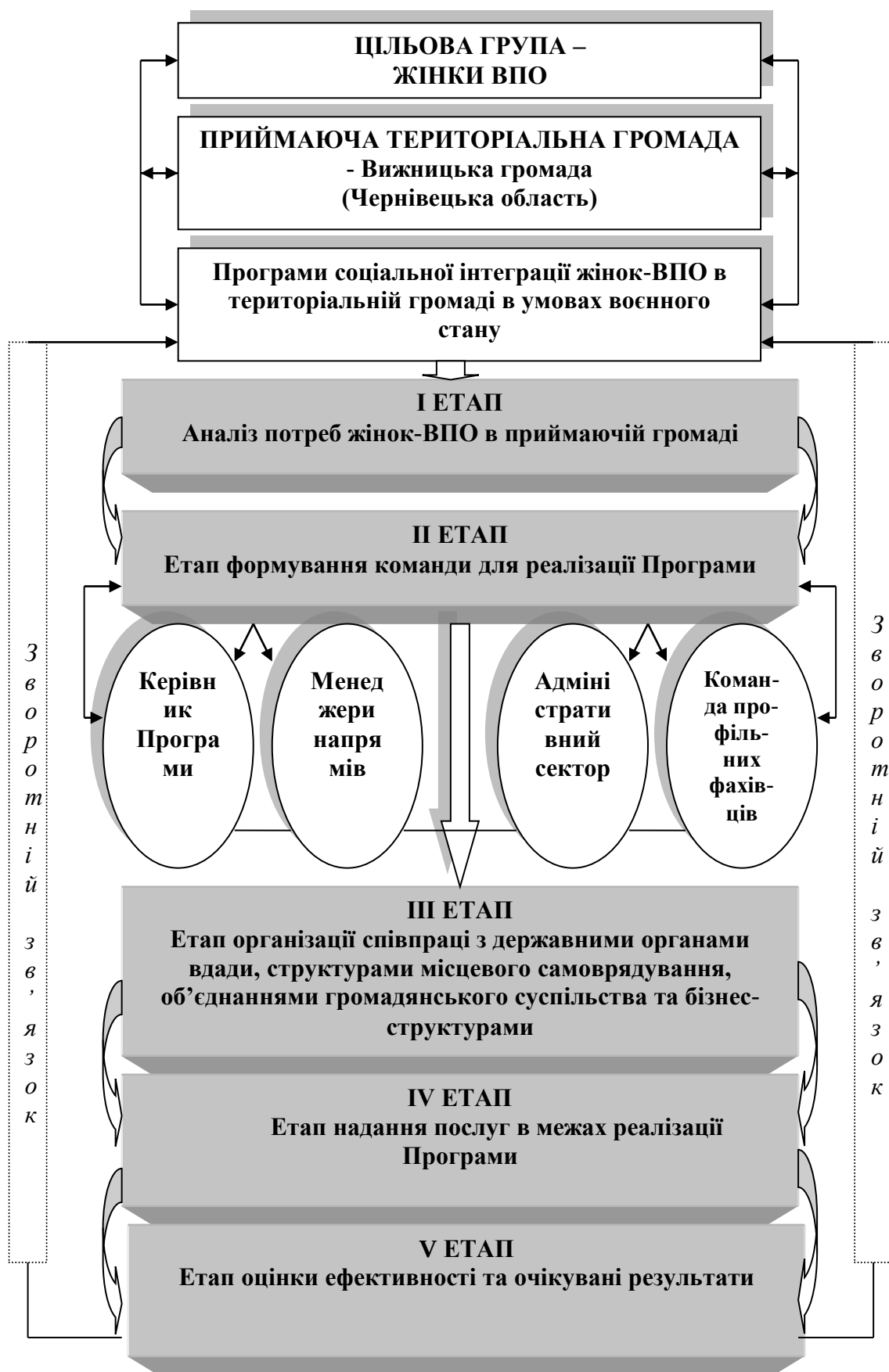

Рис. 2.1. Схема Програми соціальної інтеграції жінок-ВПО в територіальній громаді в умовах воєнного стану

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети та завдань магістерського дослідження, маємо підстави зробити наступні висновки:

1. Війна – це завжди зміна звичних для людини способів життя, соціально-політичних практик, це економічних і виробничих процесів, дестабілізація технологічних, правотворчих, культурних процесів, а на індивідуальному рівні – це ще і зміна світоглядних орієнтирів.

2. Воєнний стан накладає особливі гендерні зобов'язання на жінок – вони стикаються з постійним напруженням нервової системи, ментальним й інтелектуальним навантаженням, високою персональною відповідальністю в умовах виникнення ситуацій, які генерують значну психічну та емоційну напруженість.

3. Аналіз наукової літератури і нормативних документів надав змогу дійти висновку, що вимушена внутрішня міграція населення, зокрема жінок, є жорстким викликом фізичної та ментальної стійкості як на рівні окремих осіб так і суспільства та держави в цілому.

4. Цілісність процесу соціальної інтеграції оцінюється настільки, наскільки цей процес у цілому й фрагментарно спрямований на створення єдиного соціального простору, тобто – наскільки соціальна інтеграція постає реальним результатом, а не привабливим симулякром, хибною або примарою.

5. Конкретизуючи проблематику ВПО в умовах воєнного стану, висновуємо, що вимушене війною фізично-просторове переміщення в новий життєвий простір негативно впливає на соціальне оточення людини, провокує послаблення або втрату усталених соціальних зв'язків, генерує відчуття ізоляції, а також посилює психологічні та матеріальні ризики.

6. Однією з ключових проблем соціальної інтеграції жінок-ВПО є недоліки в організації їхньої підтримки в громаду, а також недостатність

ресурсів – людських, матеріальних, організаційно-адміністративних тощо – для забезпечення повноцінної соціальної інтеграції жінок-ВПО.

7. Запропонована нами Програма соціальної інтеграції жінок-ВПО в територіальній громаді в умовах воєнного стану на прикладі Вижницької громади (Чернівецька область) є актуальним в умовах російсько-української війни, коли сотні тисяч українців і українок вимушені полишати рідні домівки та інтегруватися до територіальних громад в інших регіонах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєва Л., Глебова Н. Проблеми та труднощі українських жінок, які проживають на окупованій території. *Українознавчий альманах*. 2023. Вип. 32. С. 8-13. URL: <https://www.ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/488>
2. Боброва Ю. Внутрішньо переміщені жінки: криза становища, пов'язана із широкомасштабною збройною агресією рф. *Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції 15 червня 2023 р. Науково-дослідний інститут публічного права*. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 33-37. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/57550/1/%D0%92%D0%9D%D0%A3%D0%A2%D0%A0%D0%86%D0%A8%D0%9D%D0%AC%D0%9E%20%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%9C%D0%86%D0%A9%D0%95%D0%9D%D0%86%20%D0%96%D0%86%D0%9D%D0%9A%D0%98.pdf>
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови /уклад. і голов. ред. Бусел В.Т. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. URL: <https://archive.org/details/velykyislovnyk/page/500/mode/2up?q=інтеграція&view=theater>
4. Вітковська І. Основні напрямки роботи організацій «третього сектору» в умовах воєнного стану. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2022. №12. С. 52–62. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socioprostir/article/view/21440>
5. Внутрішньо переміщені особи. Аналітика. Державне підприємство «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України». URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>

6. Глебова Н., Глинська Л., Демчик О. Особливості самореалізації української жінки в умовах воєнного стану. *Українознавчий альманах*. 2024. Вип.34. С. 52-58. URL: <http://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/534>
7. Грабовська І. Жіноче «обличчя» війни України проти російського агресора. *Українознавчий альманах*. 2022. Вип. 30. С. 29-35. URL: <https://www.ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/450>
8. Гуляєва Л. П. Вплив війни на зайнятість жінок-внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. №51. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2486/2405>
9. Жінки в Україні: з якими ключовими проблемами вони стикаються? 2023. URL: <https://www.bbc.co.uk/mediaaction/documents/bbc-media-action-research-briefing-key-issues-ukrainian.pdf>
10. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник для фахівців соціальної сфери. К., 2017. 172 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/3/386408.pdf>
11. Жінки як внутрішньо переміщені особи в умовах війни. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/01/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%96%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D0%92%D0%9F%D0%9E-%D0%AE%D1%80%D0%A4%D0%B5%D0%BC-.pdf>
12. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
13. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

14. Кирилюк І., Чвертко Л. Волонтерський туризм як інструмент соціальної інтеграції вимушено переміщених осіб під час російського воєнного вторгнення. *Економічні горизонти*. 2023. №1 (23). С. 80-91. URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/273362>
15. Колодяжна В. В., Рябушенко Н. П. Реалізація Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» в Україні в умовах повномасштабної війни: національний та регіональний вимір. *Історико-правовий часопис*. 2024. №22(1). С. 43-50. URL: <http://chasopys.hl.vnu.volyn.ua/index.php/chasopys/article/view/160>
16. Костіна В. Соціальна робота в умовах воєнного стану: виклики сьогодення та перспективи на майбутнє. *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, Полтавський інститут економіки і права, 15-16 травня 2024 року*. Полтава, 2024. С. 162-163. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a84b3d3b-d103-44a1-9222-72002afe575c/content>
17. Костючков С. К. Основи соціальної держави та громадянського суспільства: Навчальний посібник. Херсон: Айлант, 2016. 256 с. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/10175>
18. Костючков С. К. Формування політичного бренду території засобами мас-медіа в умовах російсько-української війни (на прикладі Херсонщини). *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С.101-107. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/14.pdf
19. Кучер Г. М. Соціальна робота з вразливими категоріями населення в умовах територіальної громади: дис. на зд. н.ст. к.пед.н.: 13.00.05 – соціальна педагогіка. Умань, 2019. 301 с. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/03/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%8F-%D0%9A%D1%83%D1%87%D0%B5%D1%80.pdf>

20. Логвинова М. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. 2019. Вип. 11. С. 44-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ksuhsgs_2019_11_8
21. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Грані*. 2015. № 8. С. 6-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_8_3].
22. Малярчук Н. Г. Внутрішньо переміщені особи в Україні: гендерний вимір. *International scientific conference. Venice, Italy December 28–29, 2021*. С. 140-143. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/192/529/2/11116-1?inline=1>
23. Мосьондз М. В. Практики соціальної інтеграції сучасної молоді в українських реаліях. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки*. 2013. Т. 18, Вип. 2(2). С. 274-281. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_sip_2013_18_2%282%29_37
24. Нестайко І. Соціальна адаптація та інтеграція внутрішньо переміщених осіб в результаті війни (польський погляд). *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: збірник тез II Міжнародної наукової конференції (21-22 квітня 2022 р)*. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2022. С. 18-20. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/37862/2/MCTD_2022_Nestaiko_I-Social_adaptation_and_integration_20-22.pdf
25. Пападопулос Р. У чужому домі. Травма вимушеного переміщення: шлях до розуміння і одужання. Київ: Лабораторія, 2023. 416 с. URL: <https://laboratory.ua/products/u-chuzhomu-domi-travma-vymushenogo-peremischennya-shlyah-do-rozuminnya-i-oduzhannya>
26. Пітерс Г. Інтегроване врядування: горизонтальна та вертикальна координація. *Демократичний розвиток: вищі державні службовці та політико-адміністративні стосунки. Матеріали XVIII Міжнародного*

конгресу з підготовки вищих державних службовців, Україна, Київ, 15-17 червня 2005 р. Київ: «К.І.С.», 2005. С. 27-35. URL: https://ipas.org.ua/old/doc/Congress_ukr.pdf

27. Поліщук В.А., Олексюк Н.С., Бачинська О.М.. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади: соціально-економічний аспект. *Управління змінами та інновації*. 2023. Вип. 6. С. 5-9. URL: <https://cmi.politehnica.zp.ua/index.php/journal/article/view/71>

28. Риндзак О.Т. Соціокультурні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному вимірі. *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 120-127. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=regek_2016_3_17

29. Рюль В. О., Рюль К. В. Соціальна адаптація жінок ВПО в Закарпатській області. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2024. Вип. 1(54). С. 189-194. URL: <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/303913>

30. Сахарук Ю. Соціальна робота з вразливими групами населення в умовах воєнного стану. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. Вип. 1 (12). С. 48-54. URL: <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/305099>

31. Семигіна Т., Палатна Д. Самоорганізація громад в умовах природних та штучних катастроф: уроки для української соціальної роботи. *Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: Всеукраїнська науково-практична конференція*. Дніпро, 2023. URL:

https://figshare.com/articles/conference_contribution/_/23096159?file=40823027

32. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи (до курсів) / уклад.: Г. В. Коваль, Е. І. Костишин, Г. П. Васянович та ін.; за ред. Г. В. Коваль. Львів: ЛДУ БЖД, 2021. 208

с.

URL:

<https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11324/1/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202021.pdf>

33. Соболевська М. О. Генеза та розвиток поняття «соціальна інтеграція» в соціологічній теорії: від класики до сучасності. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015 №3 (28). С. 13-19. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=apspp_2015_3%281%29_4)

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=apspp_2015_3%281%29_4](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=apspp_2015_3%281%29_4)

34. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>

35. Тищенко Н. І., Піроцький Б. Ю. Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення. *Молодий вчений*. 2014. № 10(13)(2). С. 124-126 URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=molv_2014_10%2813%29%282%29_31)

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=molv_2014_10%2813%29%282%29_31](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=molv_2014_10%2813%29%282%29_31)

31

36. Товмаш Д., Грабовська І., Кагамлик С. Волонтерство жіноцтва як ефективна складова боротьби з російським агресором. *Українознавчий альманах*. 2023. Вип. 32 С. 43-49. URL: <https://www.ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/493>

<https://www.ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/493>

37. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Tex>

38. Федоренко О. Теоретична модель соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у громаду. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціальна робота»*. 2018.

Т.1	№	3.	URL:
- <https://visnyk.soch.robota.knu.ua/index.php/journal/article/view/30>
- 39.** Хандій О.О. Соціальна інтеграція: перешкоди та перспективи. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2017. № 6 (236). С. 224-234. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VSUNU_2017_6_41
- 40.** Цимбал Т., Материнство і війна: екзистенційні виклики та етичні колізії. *Українознавчий альманах*. 2023. Вип. 32. С. 50-55. URL: <https://www.ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/494>
- 41.** Черниш А. Р. Соціальна інтеграція молоді, як вид соціального захисту молоді. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2022. №4. С. 175-180. URL <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267454/263325>
- 42.** Шапошникова І. В., Пристай, І. Р. Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. №11 URL: <https://www.reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-11-02-04/2024-11-02-04>
- 43.** Шморлівська А. С., Стребкова Ю. В. Соціальна робота громадських, благодійних та волонтерських організацій під час воєнного стану. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2023. №44(4-6). С. 70-77. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41940/Shmorlivska_Strebkova.pdf?sequence=1&isAllowed=y